

Линтвар О. М.,
Національний авіаційний університет, м. Київ

ДО ПРОБЛЕМИ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті йдеться про проблематику художнього перекладу загалом і переклад прозових художніх творів зокрема. Висвітлюється важливість збереження ідіостилю автора в перекладі та домінуючість художньо-естетичної функції творів художньої літератури.

Ключові слова: художній переклад, ідіостиль, запозичення, калькування, дослівний переклад, транспозиція, модуляція, еквіваленція, адаптація.

В статті речь идет о проблематике художественного перевода в целом и перевод прозаических художественных произведений в частности. Освещается важность сохранения идиостиля автора в переводе и доминантность художественно-эстетической функции произведений художественной литературы.

Ключевые слова: художественный перевод, идиостиль, заимствование, калькирование, пословный перевод, транспозиция, модуляция, эквиваленция, адаптация.

The article deals with the range of problems of literary translation on the whole and translation of works of fiction prose in particular. The importance of individual author's style preservation in translation as well as dominance of imaginative-aesthetic function of fiction prose works is highlighted.

Key words: literary translation, individual style, borrowing, calquing, word for word translation, transposition, modulation, equivalence, adaptation.

Художній переклад прози чи поезії – це справжнє мистецтво, творчість. Тому перекладач художніх текстів – це той самий письменник, який ніби створює книгу для читача. Художній переклад повинен бути виконаний так, щоб атмосфера сюжету, стиль автора повністю зберігалися. Тому основною метою художнього перекладу ми вважаємо збереження ідіостилю. Ідіостиль (індивідуальний стиль) – система змістовних і формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам певного автора, яка робить унікальним втілений у цих творах авторський спосіб мовного вираження. Визначення індивідуальних особливостей стилю письменника практично неможливо без більш-менш широких зіставлень: 1) з літературною мовою його часу як нормою, на тлі якої виявляються специфічні риси своєрідності, в тій чи іншій мірі, що відхиляються від неї; 2) з індивідуальними стилями інших письменників – сучасників чи також і попередників. Жодне серйозне дослідження стилю письменника без цих зіставлень не обходиться.

Індивідуальний стиль автора не зводиться просто до суми тих чи інших мовних особливостей, це взаємопов'язана система єдності змісту з словесними засобами і способом їх вираження. Працюючи над перекладом, перекладач творчо вирішує різноманітні художні, стилістичні завдання, як наприклад переклад гри слів, стійких словосполучень чи гумору у творі, але на відміну від письменника, не створює характери, не описує зовнішній вигляд героїв чи послідовність подій. Індивідуальний стиль має свої прикмети: наприклад характер словника, обраного автором (літературний, сучасний, діалект, лайка). Тому необхідно враховувати співвідношення цих особливостей та їх функцій з нормою мови в оригіналі і перекладі.

Продуктування тексту перекладу художнього тексту нерозривно пов'язане із знанням життя, побуту, соціального середовища, історичної епохи тощо, але про максимальне наближення тексту перекладу до тексту оригіналу теж непотрібно забувати, кажуть нам перекладознавці. Тому виходить, що до перекладача висувають дві взаємовиключні вимоги:

Перекладений текст має бути максимально наближеним до тексту оригінального.

Сприйняття перекладу людиною іншої культури має бути максимально наближеним до сприйняття оригіналу людиною культури початкової.

Мабуть, вміння балансувати між цими двома крайнощами, намагаючись зберегти і стилістику і зміст, а також творчу своєрідність та ідіостиль автора вихідного твору, підтасовуючи їх під особливості сприйняття майбутніми читачами є запорукою успішного і якісного перекладу.

Твори художньої літератури протиставляються іншим творам завдяки тому, що для них домінують одна із комунікативних функцій, а саме – художньо-естетична. Основною метою будь-якого художнього твору є здійснення певного естетичного впливу, створення художнього образу. Така естетична направленість відрізняє художнє мовлення від інших актів мовленнєвої комунікації, інформативний зміст яких є первинним, самостійним [2, с. 145].

Переклад – це мистецтво, а якщо так, то перекладач повинен мати письменницький талант. Мистецтво перекладу має свої особливості, однак письменники-перекладачі мають набагато більше спільних рис з оригінальними письменниками, ніж відмінностей. Перекладачам як і письменникам необхідний багатий життєвий досвід, постійно поновлюваний запас вражень. Мова письменника перекладача і мова письменника оригінального складається з спостережень над мовою рідного народу, над рідною літературною мовою в її історичному розвитку.

Національний колорит досягається шляхом точного відтворення портретного живопису, сукупності побутових особливостей, способу життя, інтер'єру, звичаїв, відтворення пейзажу місцевості, воскресіння народних вірувань і обрядів.

Переклад – справа непроста, ще більше це підтверджується на прикладах художнього перекладу. Втім, хотілося б навести кілька прикладів, що це засвідчують. Є старий анекдот про семінариста, котрому потрібно було перекласти речення з латини «*Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*». Цей євангельський вислів «Дух бадьо-

рий, плоть – немічна» семінарист переклав так: «Спирт хороший, м'ясо зіпсувалось» Переклад може бути й таким, оскільки такі лексико-семантичні варіанти містяться у складі семантики цих слів. Але ж у тому випадку йшлося про інше. Одним із показників складності речення для перекладу є його багатозначність з погляду змістовності.

Ось інший приклад того, що переклад це справа не для пересічних. Окрім знань перекладачі потрібна ще й особлива майстерність. Гра слів письменника може викликати неабиякі труднощі у відтворенні її цільовою мовою: людина приходить на похорони і питає: *I'm late?* У відповідь чує: *Not you, sir. She is.* Англійське слово *late* має значення «пізній», «покійний». Герой запитує: Я запізнився? А йому відповідають: Ні, покійник не ви, сер, а вона. Що ж робити? Як передати цей каламбур? Перекладач знайшов такий вихід: Все скінчилося? – Не для вас, сер. Для неї.

Особливо складно передати характерне мовлення персонажів. Не складно собі уявити, як би говорив селянин, вчитель чи дитина українською мовою. А от як заговорить персонаж з одеським жаргоном чи шахтар з Донеччини англійською мовою – справа вправності і майстерності перекладача. Хоча сказати відверто – неминучі втрати будуть напевно. Недарма фольклорні, діалектні і жаргонні елементи часто визнають неперекладними.

Засобами оформлення інформації в художніх перекладах є:

- Епітети
- Порівняння
- Метафори
- Авторські неологізми
- Повтори фонетичні, морфемні, лексичні, синтаксичні, лейтмотивні
- Гра слів, що базується на багатозначності слова чи пожвавлення його внутрішньої форми
- Іронія
- Імена і топоніми, «що говорять»
- Синтаксична специфіка тексту оригінала
- Діалектизми

Будь-який переклад – творчий процес, який характеризується індивідуальністю перекладача, однак основним завданням перекладача є передача основних рис оригіналу і для створення ідентичного художнього і емоційного враження перекладач повинен знайти найкращі мовні засоби.

Та все ж, всі елементи форми із місту не можна відтворити з точністю. З ними відбуваються певні трансформації:

- Деякий матеріал не передається, а просто відкидається.
- Деякий матеріал подається не в ідентичному оригіналу вигляді, а заміненим.
- Додається новий матеріал, відсутній в оригіналі.

Найкращі переклади, на думку багатьох відомих дослідників можуть мати певні зміни порівняно з оригіналом, які є абсолютно необхідними з огляду на мету – створення аналогічного оригіналу тексту за формою і змістом. Однак від кількості таких змін залежить точність перекладу. Адекватність перекладу зумовлюється якомога меншою кількістю таких змін при якомога точнішій передачі форми та змісту тексту оригіналу.

Переклад художньої літератури – це нелегке завдання. В художній літературі використовуються образи. Образність створюється автором різними мовними засобами, присутніми в його мові. Тому перекладач повинен ретельно зважувати всі деталі, щоб у перекладі не пропустити важливих елементів, які складають художню цінність твору чи індивідуальні властивості авторського стилю, ідіостилію. Разом з тим, перекладач не повинен просто копіювати всі деталі, якщо це суперечить стилістичним чи іншим нормам мови. Перекладач має право використати заміну, яка матиме приблизно такий самий ефект. Видатний російський поет і перекладач XVIII століття, В. В. Капніст писав: «Хто береться за переклад, той приймає на себе борги, котрі зобов'язаний виплатити, як не тією ж монетою, так тією ж сумою» [4; с. 14] (переклад мій – О. Л.).

Не варто намагатися передати кожну деталь оригіналу. Деякі перекладачі-початківці, перекладаючи художню прозу, перевантажують переклад деталями. В результаті – складні неоформлені фрази. Звичайно, варто намагатися передати всі відтінки тексту, але підкреслюючи суттєве, іноді навіть нехтують другорядним, щоб якнайяскравіше виділити основне.

Після того, як ми з'ясували поняття художнього перекладу, розглянули його процес, необхідно вказати технічні засоби, до яких вдається перекладач в процесі перекладу і які є основою у створенні будь-якого перекладу, зокрема художнього.

Варто згадати, що під час перекладу перекладач ніби наближує дві лінгвістичні системи, одна з яких є експліцитна, інша – здатна до адаптації. Перекладач перш за все буде оцінювати дескриптивний, емоційний і змістовий план одиниць перекладу, відновлювати ситуацію, описану у повідомленні, зважувати стилістичний ефект. Перекладач вибирає одне рішення. Тоді йому залишається лише проконтролювати вихідний текст, щоб переконатися, що жоден елемент не забутий. Зрештою процес перекладу закінчений.

Отже, до уваги пропонуються технічні способи перекладу, до яких вдається перекладач під час процесу перетворення. Їх можна звести до семи, розмістивши їх у порядку зростання перекладацьких проблем. Ці способи можна використовувати як окремо, так і комбінуючи.

Перш за все, треба сказати, що існує два шляхи на вибір перекладача – переклад прямий (буквальний) і переклад непрямий. Справді є випадки, коли повідомлення в тексті оригіналу перекладається повідомленням цільовою мовою, оскільки воно базується на паралельних категоріях чи на паралельних поняттях. Та може трапитися й так, що доведеться визнати, що в мові перекладу не існує адекватної одиниці, яку необхідно передати еквівалентними засобами, прагнучи до того, щоб враження від обох повідомлень залишалось однаковим. Може бути й так, що внаслідок структурних чи мета лінгвістичних відмінностей, неможливо передати мовою перекладу деякі

стилістичні ефекти, не змінивши порядок елементів чи навіть самі лексичні одиниці. Це способи непрямого перекладу. Спосіб № 1, 2 і 3, описані нижче, є прямими, решта належить до непрямих.

Спосіб №1: Запозичення.

Найпростішим способом перекладу є запозичення. Воно дозволяє вирішити перекладацькі проблеми мета лінгвістичного характеру. Перекладач звертається до нього тоді, коли необхідно створити певний стилістичний ефект. Наприклад, щоб додати місцевий колорит, можна скористатися іноземними термінами про «долари» і «партії» в Америці чи про «текілу» в Мексиці тощо.

Є й старі запозичення, які вже давно перестали бути такими, оскільки вони фігурують у лексичному складі мови і стали вже. Перекладача перш за все цікавлять нові запозичення. Серед них існують семантичні запозичення, «хибні друзі перекладача», яких варто остерігатися.

Ми запозичуємо не лише зміст, значення лексичної одиниці, але й її матеріальний експонент (форму). Так слово «лазер», наприклад, в українській мові матеріально експонується зі слова «laser» в англійській мові.

Проблема місцевого колориту вирішується за допомогою запозичень і стосується сфери стилю, спілкування.

Спільною умовою процесів запозичення є взаємодія між народами, культурами в економічній політиці, культурні і побутові контакти між людьми, членами двох різномовних спільнот. Такі контакти можуть мати масовий і тривалий характер, або ж здійснюватися через окремі прошарки суспільства, за допомогою письмового спілкування.

Спосіб № 2: Калькування.

Калькування це особливе запозичення: ми запозичуємо синтагму і буквально перекладаємо елементи, які її складають. Ми калькуємо вираз, використовуючи синтаксичні структури мови перекладу, або ж структуру, додаючи до мови перекладу нові конструкції, наприклад, Science-fiction (букв. «наука-фантастика»).

Тут також є старі стійкі кальки, котрі можна згадати мимохідь, оскільки вони, як і запозичення можуть зазнавати семантичної еволюції, перетворюючись на «хибних друзів перекладача». Для перекладача більш цікавим є створення нових кальок, уникаючи таким чином запозичення. В таких випадках вдаємося до словотворення на основі транскодування або використовуємо гіпостазис (перехід однієї частини мови на іншу).

Спосіб 3: Дослівний переклад.

Дослівний переклад означає перехід від вихідної мови до мови перекладу, який призводить до створення правильного тексту, перекладач при цьому стежить лише за дотриманням основних норм мови.

Розглянувши ці три способи, можна стверджувати, що з їх допомогою переклад здійснюється, якщо мова не йде про залучення стилістичних особливостей тексту оригіналу. За їх відсутності процес перекладу можна було б проілюструвати простою схемою «вихідна мова» – «мова перекладу». Звертання до способу № 3 є недоцільним тоді, коли перекладене повідомлення:

- передає інший смисл;
- не має смислу;
- неможливе з погляду структури;
- не має відповідника у металінгвістиці мови перекладу.

Спосіб № 4 : Транспозиція

Транспозиція – перехід слова із однієї частини мови в іншу або використання однієї форми мови у функції іншої. Цей спосіб може застосовуватися як в межах однієї мови, так і при перекладі.

В перекладі розрізняють два типи транспозиції: 1) обов'язкову транспозицію і 2) факультативну транспозицію. Перекладач вдається до такого способу, якщо отриманий зворот є більш сприйнятливим з погляду звучання у фразі або ж дає можливість зберегти стилістичні нюанси. Перехрещування елементів у словосполученні також належить до транспозиції.

Спосіб №5: Модуляція.

Модуляція це варіювання повідомлення. Даний спосіб використовується тоді, коли очевидно, що дослівний чи транспонований переклад дає граматично правильне висловлювання, однак воно суперечить духу мови перекладу. Розрізняють вільну і стійку модуляцію. Між ними різниця полягає лише у частотності звертання. Вільна модуляція може в будь-який момент стати стійкою, якщо вона отримає високий рівень частотності і буде являти собою єдине можливе рішення.

Перетворення вільної модуляції у стійку відбувається тоді, коли вона фіксується у словниках чи граматиках і стає предметом викладання. Саме в таких випадках відмова від модуляції є помилковою.

Спосіб №6: Еквіваленція.

Існує можливість того, що два тексти описують одну ситуацію, використовуючи абсолютно різні стилістичні і структурні засоби. Тоді мова йде про еквіваленцію. Класичним прикладом еквіваленції є ситуація, коли незграбна людина, яка забиває цвях вдаряє себе по пальцях – українською він скаже «Ой», англійською вигукне «Ouch».

Еквіваленція має синтагматичний характер і стосується повністю всього повідомлення. Звідси випливає, що більшість еквіваленцій, які знаходяться у регулярному вжитку є стійкими і належать до складу ідіоматичної фразеології, включно з кліше, приказками, стійкими словосполученнями.

Спосіб №7: Адаптація.

Даний спосіб є доцільним у тому випадку, коли у мові перекладу не існує ситуації, про яку йде мова у вихідній мові. Її передають за допомогою ситуації, яка вважається їй еквівалентною. Це особливий випадок еквівалентності, тобто еквівалентності ситуації.

Взагалі, адаптація це пристосування тексту до рівня компетенції отримувача, тобто створення такого тексту, який читач зможе зрозуміти без сторонньої допомоги. Зокрема лінгвоетнічна адаптація, обробка текстів для прийняття дітьми, нефаківцями.

Художня адаптація полягає у спрощенні образної системи і часто використовується, наприклад, для початкового знайомства дітей зі складними літературними текстами.

Адаптація тексту для носіїв іншої культури, тобто лінгвоетнічна адаптація має інший характер. Вона полягає не у спрощенні граматичного чи лексичного складу тексту, а у прийомах, спрямованих на полегшення сприйняття чужих культурних реалій чи мовних явищ.

Переклад належить до сфери генетичних контактів, оскільки підтримує зв'язки вітчизняної літератури з іншими літературами. Проте, художній переклад має двоїсту природу: з одного боку він є продуктом міжлітературної комунікації, але в той же час він багато в чому обумовлює і визначає її. Переклад виконує дві основні функції: інформативну (посередницьку) і творчу.

Переклад також може мати двоїсту літературну приналежність, як це можна спостерігати в слов'янській міжлітературній спільності, зокрема в міжлітературній спільності східних слов'ян, серед літератур народів колишнього СРСР, а також в спільності літератур Британських островів, та деяких інших. У всіх цих випадках існують об'єктивні передумови для того, щоб переклад деяких творів функціонував у двох чи кількох національних літературних системах і набув, таким чином, статус двоїстої чи множинної літературної приналежності. Втім, двоїста приналежність перекладу – явище не дуже розповсюджене. [1, с. 56]

Література:

1. Дюришин Д. Художественный перевод в межлитературном процессе. // Проблемы Особых межлитературных общностей. (Под общей редакцией Д. Дюришина). – М., 1993. – 432 с.
2. Комиссаров В. К. Теория перевода. – Москва : Высшая школа, 1990. – 253 с.
3. Крупнов В. Н. Практикум по переводу с английского языка на русский. – Москва : Высшая школа, 2005. – 279 с.
4. Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман Теория и практика перевода с английского языка на русский, Издательство литературы на иностранных языках. – М., 1963. – 125 с.
5. www.wikipedia.com